

Міністерство культури та інформаційної політики України
Харківський національний університет мистецтв
імені І.П. Котляревського

Оркестровий факультет
Кафедра народних інструментів України

МЕЛІЗМИ: НОТАЦІЯ, РОЗШИФРОВКА,
ВИКОНАННЯ НА ДОМРІ

Методичні рекомендації
для проведення самостійної роботи з дисципліни
«Методика викладання спеціальних дисциплін»

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 025 Музичне мистецтво

Харків, 2024

УДК 780.614.11.071.2

Мелізми: нотація, розшифровка, виконання на домрі : методичні рекомендації для проведення самостійної роботи з дисципліни «Методика викладання спеціальних дисциплін» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : галузі знань 02 Культура і мистецтво, спеціальності 025 Музичне мистецтво / уклад. Б. О. Міхеєв; Харків. нац. ун-т мистецтв ім. І.П. Котляревського. Харків, 2024. 10 с.

Рецензенти:

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри народних інструментів України Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського Костогриз Сергій Олександрович.

доктор філософії, викладач ПЦК «Народні інструменти» Харківського музичного фахового коледжу імені Б. М. Лятошинського Сліпченко Ксенія Дмитрівна;

Методичні рекомендації для проведення практичних занять, самостійної роботи, індивідуальної роботи з дисципліни «Методика викладання спеціальних дисциплін» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво, спрямовані на допомогу бакалаврам в опануванні мелізмів, їх різновидів та особливостей виконання.

Укладач: МІХЄЄВ Б. О. – заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри народних інструментів України Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського.

Методичні рекомендації розглянуто та схвалено на засіданні науково-методичної ради ХНУМ, протокол №1 від «26» серпня 2024 р.

Методичні рекомендації розглянуто та схвалено на засіданні Вченої ради ХНУМ, протокол №1 від «27» серпня 2024 р.

МЕЛІЗМИ: НОТАЦІЯ, РОЗШИФРОВКА, ВИКОНАННЯ НА ДОМРІ.

Мелізми (з грецької «*melisma*» – спів, мелодія, пісня) – це мелодійні обороти, що застосовуються в музиці як прикрашення мелодії та збагачення її виразності. У минулому існувало багато видів мелізмів. В даний час використовуються форшлаг, трель, мордент та групето. Спроби типізації мелізмів містяться в трактатах Ф. Куперена, Ж. Рамо, Й. С. Баха, Ф. Кулау, Г. Фурмана, Ж. Руссо, Г. Телемана, Л. Моцарта та інших музикантів. Ф. Е. Бах писав: «Прикрашення поєднують ноти, пожвавлюють їх, надають їм, де потрібно, особливу переконливість і значущість, додають їм приємності та збуджують до них особливу увагу, вони допомагають розкрити зміст твору, хоча б він був сумним, радісним чи якимось іншим, прикраси вносять в нього щось своє». До того ж він підкреслює: «Необхідна свобода виконання, що виключає все рабське та механічне. З душею слід грати, а не як дресований птах». У деяких виконавських коментарях до фортепіанних сонат Л. Бетховена ми знаходимо поради щодо виконання мелізмів – грати їх слід так, щоб виконання прикрас не порушувало загального характеру музики. Чим спокійніший загальний рух музичного твору, тим спокійніше виконуються прикраси, і навпаки. Перші згадки про мелізми з'являються в IX–X століттях і вже до XVII система мелізматика дуже змінилась.

Найважливішим розділом роботи з прикрасами є їх розшифрування. Цінною є таблиця розшифрування мелізмів, складена Й. С. Бахом. Сам Й. С. Бах випишував прикрашення точними тривалостями щоб запобігти виконавським помилкам.

Відзначається існування двох стилів виконання музичної орнаментики: «старофранцузький» – виконання мелізма за рахунок попередньої ноти. Цей стиль був притаманним французьким клавесиністам. Прихильником старофранцузької манери, наприклад, був Ф. Шопен. Другим стилем є «ломбардський» – виконання мелізму за рахунок тривалості основного звуку,

до якого він відноситься. Так у В. Моцарта короткий форшлаг завжди виконується за рахунок основної долі.

Художнє повноцінне виконання мелізмів можливе при дотримання таких умов:

- знання історичних традицій (таблиці, довідники, статті тощо);
- творче відношення до мелізму як невід'ємної частини мелодії;
- врахування специфіки інструменту (домрового звуковидобування);
- в деяких випадках слід орієнтуватися на виконавські традиції.

Орнаментика не зовсім притаманна для народних інструментів, а перекладення скрипкової літератури значно збагатило домровий арсенал прийомів гри. Особливу увагу слід приділяти саме виконанню мелізмів і підходити до розшифрування мелізмів професійно.

У домрових творах частіше застосовуються короткі форшлагги при руховому характері музики, а трелі й арпеджіато – в кантиленних мелодіях.

Форшлаг

Форшлаг (від нім. *Vorshlag* – попередній удар; *vor* – «перед» і *shla* – «удар»). Відомі два види форшлагів: *короткий* і *довгий*. Більш популярний короткий форшлаг.

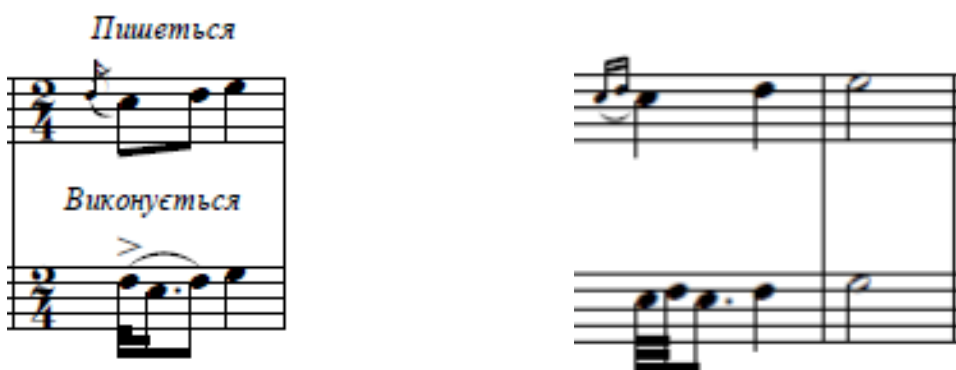
Короткий форшлаг – мелізм, що складається з одного або декількох звуків дрібного накреслення. Форшлаг з одного звуку позначається дрібною перекресленою восьмою тривалістю. Записується завжди перед нотою, а виконання пов'язане із виконанням наступної за ним ноти звичайного зображення. Форшлаг виконується за рахунок часу, що припадає на виконання попереднього звуку:

Короткий форшлаг із декількох звуків позначається дрібними шістнадцятими нотами. Виконується дуже коротко за рахунок часу попереднього звуку:

В музиці, написаній до XIX століття, короткий форшлаг виконувався за рахунок основного звуку:

Короткі форшлагі на домі виконуються ударами медіатора: одинарні – одним ударом вниз або уверх, багатозвучні – перемінним ударом.

Можливе також застосування специфічних прийомів гри на домі: «гітарного *legato*» і ритмічного ковзання медіатора:

В музичній літературі минулих століть зустрічається *довгий форшлаг*. Позначається він дрібно накресленою нотою відповідної тривалості і виконується за рахунок основного звуку. В трактаті Ф. Е. Баха чітко сформульовано правило: при виконанні довгого форшлагу в парних тривалостях форшлаг забирає половину тривалості основної ноти, а в непарних – дві третини. Те ж саме відбувається і при виконанні форшлагу, що стоїть перед ноти з крапкою:

Сучасні композитори довгий форшлаг не застосовують, а мелодійний малюнок виписують відразу розшифрованими нотними знаками.

Трель

Трель (італ. *trillo*, від *trillare* – брязкотіти, дзеленчати, деренчати) – швидко багаторазове чергування основного і верхнього допоміжного звуку на відстані тону або півтону. Якщо верхній звук альтерований, то над позначенням трелі ставиться знак альтерації. В старовинній музиці трель починається з верхнього допоміжного звуку:

Швидкість виконання трелі залежить від характеру музичного твору. Якщо трель стоїть над нотами однакової висоти, які з'єднані лігою, то трель позначається знаком «tr» з хвилястою горизонтальною лінією:

Таку саму позначку має трель, якщо нота має закінчення – нахшлаг (нім. *Nachschlag* – після), виписаний дрібними нотами вихід із трелі. Виконується нахшлаг спокійніше ніж сама трель. В інших випадках трель позначається без хвилястої лінії:

Французький спосіб гри трелі припускає виконувати її з прискоренням. Якщо в музичному тексті немає додаткових вказівок, то у Й. С. Баха трель виконується з верхньої допоміжної ноти з невеликою зупинкою на основному звуку. У довгій трелі завжди є форшлаг, навіть коли він не виписаний в нотах. В музиці Й. С. Баха трель виконується рівно, але досить спокійно, нешвидко. Вибираючи частоту трелі слід враховувати і акустику залу. В невеликому приміщенні трель повинно виконувати швидше, а у великих залах – навпаки.

Мордент

Мордент (італ. *mordente* – гострий, їдкий, кусючий) – швидке чергування головного, допоміжного (верхнього або нижнього) звуку, і знову головного. Знак «морденту» ставиться над нотою, тривалість якої умовно ділиться на дві рівні частини: перша – на головний і допоміжний (верхній або нижній) звук, друга – знову на головний. Існує чотири види морденту: простий, перекреслений, подвійний і подвійний перекреслений.

Простий мордент виконується за допомогою трьох звуків: основного, допоміжного і повторення основного. За основним звуком слідує верхній допоміжний, потім основний. Знак альтерації над мордентом вказує на зміну допоміжної ноти:

Перекреслений мордент також складається з трьох звуків, але за основним звуком йде допоміжний нижній, а потім знову основний. Якщо допоміжний звук альтерований, то знак альтерації ставиться під перекресленим мордентом:

Подвійний мордент складається з двох простих мордентів і виконується швидким чергуванням п'ятих нот: основної, допоміжної (верхньої), основної, допоміжної і основної:

Подвійний перекреслений мордент також має в собі два простих, в даному випадку, перекреслені морденти і виконується чергуванням п'яти звуків, але допоміжний – нижній, на секунду нижче за основний. Графічні правила місця написання знаків альтерації лишаються такими ж, як і простого морденту:

Мордент завжди виконується за рахунок основного звуку. Швидкість залежить від характеру і темпу музики. Наголос – на головному звуку. На домрі мордент завжди виконується з удару медіатора вниз перемінним ударом:

Морденти виникли ще в X столітті і згодом стали доволі популярними в інструментальній і вокальній музиці. Правила виконання морденту спочатку залежали від музичного змісту. В сучасній музиці і в оригінальній домровій літературі мордент використовують рідко.

Групето

Групето (іт. *gruppetto* – маленька група) – мелізм, швидке виконання якого складається з чотирьох або п'яти звуків, які чередуються між собою: головний, верхній і нижній (сусідні) допоміжні, і знову головний звук.

Групето має два варіанти позначення: та . Перший знак означає початок мелізма з верхньої допоміжної ноти, а другий – з нижньої. Знак групето може стояти над нотою, або поміж нотами.

В першому випадку тривалість ноти ділиться на чотири рівні частини. Якщо групето знаходиться між нотами, тоді виконується за рахунок другої половини головного звуку:

Музичні нотні приклади, що ілюструють застосування знаку альтерації (accent) над групетою. Зображено дві системи нот. У першій системі верхня частина (голос) має групету з двома нотами, над якою стоїть знак альтерації. Нижня частина (фортепіано) виконується групетою з трьома нотами, позначеною цифрою '3'. У другій системі знак альтерації стоїть над групетою в верхній частині, а в нижній частині групету виконує фортепіано.

Додаткові музичні нотні приклади. Ліва частина показує групету з трьома нотами в верхній частині, позначеною цифрою '3', з знаком альтерації над нею. Права частина показує групету з трьома нотами в верхній частині, позначеною цифрою '3', з знаком альтерації над нею, і групету з трьома нотами в нижній частині, позначеною цифрою '3'.

Якщо над групетою стоїть знак альтерації, то альтерується верхній допоміжний звук, якщо під знаком групетою, то, відповідно, нижній.

Можливі різні варіанти мелодійних та ритмічних розшифровок групетою, які відповідають особливостям стилю музичних творів та художньому задуму композитора чи виконавця.

На домрі даний мелізм виконується перемінним ударом.

Рекомендовані джерела

1. Бакірова Г. Історія розвитку орнаментики в музиці, принципи її формування та стиль виконання. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2020. Вип. 3 (2). С. 169–180.
2. Екман М.С., Бурман К. І. Особливості виконання орнаментики у клавірній творчості Й. С. Баха. *Молодий вчений*. 2019. № 1 (65). С. 341–344.
3. Кашкадамова Н. Мистецтво виконання музики на клавішно-струнних інструментах: навч. посіб. Тернопіль : СМП «АСТОН», 1998. 300 с.
4. Лисенко М. Т. Школа гри на чотириструнній домрі : учб. метод. посібник для педагогів муз. і пед. училищ. Київ : Муз. Україна, 1967. 157 с.
5. Манзик Д. В. Стилiстичні особливості скрипкових творів І. С. Баха. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Чернігів, 28–29 травня 2021 р.). Херсон : Молодий вчений, 2021. С. 18–20.
6. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник. Тернопіль : Богдан, 2009. 2-ге вид. 352 с.